

Vámos Miklós

APÁK
KÖNYVE

Vámos Miklós

APÁK
KÖNYVE

— *regény* —

ATHENAEUM

Copyright © Vámos Miklós, 2021

Minden jog fenntartva.

Kiadta az Athenaeum Kiadó,
az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.
1086 Budapest, Dankó u. 4–8.
www.athenaeum.hu
www.facebook.com/athenaeumkiado

ISBN 978 963 543 059 8

Felelős kiadó: Dian Viktória
Felelős szerkesztő: Besze Barbara
Műszaki vezető: Drótos Szilvia
Borító: Földi Andrea
Nyomdai előkészítés: Tóth Viktor

Készült a Szekszárdi Nyomda Kft.-ben, 2021-ben
Felelős vezető: Vadász Katalin igazgató

I.

Ébred a világ. Zöld illatok suhannak a határokon által, hozván a tavasz ígését. Parányi szálak búnak elő a barázdákból. Kifeszlenek az ágak végén a szűz rügyek. Zsenge füvek parádéja lepi a mezőket. Dombok oldalán virul a galagonya. A telet átvészelt diófák szarvas koronája még kopár. Az új leveleket fakasztó hajtások vágyakozón kavarják az égi vizeket.

* * *

Kos községet, minekutána ide megérkezénk anno 1705. Szent György havában, 5 ízben dúlták föl abban és a rákövető esztendőben, ebből 3 ízben kurucz, 2 ízben labancz seregek. 74 portából legalábbis harmada fölégett vagy öszve dőlt, más harmada pedig kiürült, mivel a bennök lakók elhagyák azokat békésebb vidékekre vándorolván. Imígyen e községben az élet víg pezsegése teljességgel mérséklőde, földeiket alig művelék, ház körüli állataik száma is igen megcsappana. Midőn legelső éjszakánkra készülődénk a házban, Kornél unokám azt kérdé, méghozzá németül: Ne menjünk inkább haza? Amit osztán gyakorta emlegeténk.

Így kezdődtek Czuczor nagyapa följegyzései abban a vászonborítású emlékkönyvben, melyet a lányától, Zsuzsánától kapott. Egyként kitűnően beszélt németül, tótul és magyarul, írni azonban eladdig csak németül próbált. Magyarhonba visszaköltözvén, anyanyelvén akart naplót vezetni. Talán óhajtotta, hogy Kornél unokája, fölcseperedvén, elolvassa. Ők hárman társzerkér caravanon érkeztek Bajorországból, hol Czuczor nagyapa meg a bátyja a nagy port fölverő, Wesselényi főcinkosságával jelölt összesküvés után állapotodott meg. A Czuczor testvérek kitartottak amellett, hogy a szövetkezőkhöz semmi néven nevezendő közük nem volt, de hiába, reájuk valló hamis levelek kerültek elő, így sorsukat – a megnótázást – nem kerülhették el, vagyonukat elkobozták, s talán életük virágát is leszakajtják, ha lóhalálában ki nem futnak az országból. Odakünn a typographus és fuzor mesterségben szereztek jártasságot s állítottak föl officinát. Utóbb kompaktorként is bevállottak. Thüningen korabeli céhjegyzékében *Czuczur Brüder* néven szerepeltek.

Czuczor nagyapa sohasem volt képes megkedvelni a szeles-zivataros vidéket és a sörissza bajorokat, homályos gyanúperrel őket hibáztatta a sorozatos családi halálesetekért. Nem csoda, hogy amidőn híradást kapott a Vezérlő Fejedelem pátenséről, azonnal az officinába rohant, ahol a bátyja a léniákat javítgatta. – Szedhetjük öszve a betyárbugyort! – kiáltotta néki már a grádicsról. Mutatta a deák nyelvű sorokat a *Mercurius Hungaricus* gyűrt példányában. Büntetlenül visszaköltözködhettek az elnéptelenedett magyar falvak valamelyikébe.

Bátyámat nem bírhattam reá semmivel is, hogy vélünk hazatérjen, inkább választá megszokott berendezkedését Thüningenben, vivén tovább az officinát. Hírt felőle azoltátul nem kapánk. Zsuzsánnát nyugtalanítja a kis Kornél állapota, a mai őséges időkben nem juthat ez alig serdült (mindösszesen 4 esztendő) gyermeknek elegendő étel, nem csak húsban, de tyúknyomban is hiányt szenvedünk.

Tekervényes utazással hazajutván, a Kos alvégén rendelkezésükre bocsátott udvarházban csekély kényelemmel berendezkedtek. Czuczor nagyapa a pénzét azonnal elásta a kert végiben, a rózsatövek mögött, a lelőhelyről sem az unokáját, sem a lányát nem tájékoztatta. Csupán Wilhelm, a Thüningenből magukkal hozott szolgáló legény tudott róla, ki az ásásban segédkezett.

– *Wilhelm, du mußt das nie erzählen, verstehst du mich?* – Czuczor nagyapa megfenyegette, beszédes mozdulattal: nyakát szegi, ha valaha is elárulja bárkinek.

– *Jawohl!* – a riadt legényke minden kérést vagy utasítást e kutyavakkantást idéző szóval nyugtázott. Magyarul Wilhelmtől csak annyi tellett: *Janapot*.

Kornélt sokat csúfolta a többi fiú vékony szálú, szalmasárga hajáért, szokatlanul nagy, vitorlaszerű füléért, s olykor a beszédjébe keveredő német szavakért. A magyar nyelv gyorsan ráragadt, pedig nem voltak épp nyugodalmas, tanulásra alkalmas idők. Baljós hírek érkeztek mindenünnen.

A vézna kisfiú állandóan éhes volt, mégsem csatlakozott a falubeli porontyok zsvajgó csapatához, kik a szüléik tiltása dacára folytonosan a földeken s az erdőben kujtorogtak, magukévá téve bármit, amit ehetőnek vél-

tek. Kornél inkább kereste a nagyapja társaságát, órák hosszat ücsörgött a pitvarban, ahol Czuczor nagyapja a haza hozott könyvkészítő szerszámait tartotta. Kornél segíteni próbált, ám annak rendre rossz vége lett, kézügyessége sem ekkor, sem később nem mutatkozott. Vak vezet világtalant, gondolta Czuczor nagyapja, az ő tíz kicsi szolgája egyre göcsörtösebbé vált, s mind vészesebben remegett. Jobb öregujján nem nyeste a körmöt, hosszú, hegyes szerszámmá lett, mellyel fürgébben tudta kihalászni a betűket a skatulákból. Mostanában bármit tett, e körme hosszában repedezett, csupán fővakarásra maradt alkalmas.

– Eridj játszódni a pajtásiddal!

A kisfiú nem moccan: – Meséljél inkább!

Czuczor nagyapja sóhajtva beléfogott. – Tudod-e, hogy egykori édes atyám, Felsőfenyvesi Czuczor Szaniszló, a nemességet Rákóczi Györgytől kapta, a Bécs elleni hadjárat után, kivételes vakmerőségért?

– Tudom. Arról meséljél, amikor a mama kicsi volt! Meg a mama mamájáról!

Czuczor nagyapja a fejét rázta. Még mindig nagyon fáj. Takaros német asszonyt vett nőül Thüningenben. A kevés beszédű, szorgos Gisella hat gyermeket szült néki, emezek – a legutolsót, Zsuzsánnát nem számítva – csekély idővel napvilágra jöttüket követően visszaadák lelküket a Teremtőnek. A hat szülés Gisellát igen megfonnyasztotta, az ő életének sinórja is elszakadt. Czuczor nagyapja beleőszült a felesége halálába, s az akkor hároméves Zsuzsánna (Susanna) csenevész tes-

tét kétségbe esetten szorította magához reggelenként:
– Legalább te maradjál meg nekem, szentem!

A kislány ijedten pislogott: – *Was ist das, Vati?* – magyarul még nem tudott.

– *Ach, du mußt mir bleiben, Liebchen!* – Czuczor nagyapa.

Zsuzsánna röpké tizenöt év alatt sudár hajadonná cseperedett, majd annak rendje s módja szerint hozzá ment Csillag Péterhez, egy másik bujdokló család sarjához. Csillag Péter csupán hatodfél hónapig élvezhette a házasság örömeit, akkoron egy vadászatot követően magáról a ló, és oly szerencsétlenül esett, hogy fejét beütve egy fatörzsbe, értelmét soha többé vissza nem nyerte, míg két heti eleven halotti állapot végén kiszervezett.

– Nagyapa, mér nem mesélsz?

Hát, beléfogott valamelyik régesrégii történetbe, melyet ő is úgy hallott gyermekkorában. Kornél szépapja, Czuczor Boldizsár, a gyors kezű piktor, kiváltképp a portrékészítésben bizonyult páratlannak. Memóriája makula nélkül jegyzé, amit látott, modellt sem is ültetett, elegendő volt néki, ha egyszer rátekintett valamely orcára. Felesége, Katalin, messze földön híressé lett természetes szépsége által, s gyakran került Czuczor Boldizsár vásznaira. Ám róla nem mintázhatták a házastársi hívség szobrát. Czuczor Boldizsár egy ízben rajtakapta valamék officérral, ki a városban állomásozott. A helyzetet észbe vevé, szép nyugodtan reájok hajította az ajtót, szelíd jókívánsággal: „Múlassanak csak

kedvükre!” Tanakodtak amazok, majd ijedelmük múltával, eszerént tevének. Midőn kivilágosodott, Czuczor Boldizsár bőséges reggelit küldetett bé, osztán az officért a feredő házba hívatta. Ottan penig zöld festékkel tetőtől-talpig öszve kente. Az esetnek híre futott, mivel a kapitány bármi módon sem súrolhatta le magáról a zöld színezetet, bújkált szállásán, míg csak tehetette. Végül Czuczor Boldizsárért küldetett, megalázkodván kérte, adná meg neki a festék titkát, mert attól nem szabadulván, aligha élhet világ csúfjára. Ő ezt mondotta reá: „Officér uram, oly szégyent tett rajtam, mit sohszem moshatok le, igazságos, hogy sorsomban osztozzék!”

– Múltkor az asszonyt is lefestette! – Kornél.

– Tessék?

– Nem így mesélte nagyapám uram... és nem is azt kívánta nékik a piktor, hogy múlassanak csak kedvükre!

– Hanem?

– Azt, hogy – Kornél rekedtesre mélyítette a hangját, a nagyapját utánozván: – Telljék kedvük egymásban!

Czuczor nagyapa megvakarta a tarkóját: – Úgy is lehet... – Unokája nem először lepte meg éles eszével. Minapában a gyerek a számok iránt tudakozódott, s egy hallásra megjegyezte valamennyit százig, alakjukat is belekarcolta a sajtárba merevedett viasz színébe. – Szépapádra ütöttél.

– Igaz, mer én is makula nélkül jegyzem, amit látok.

– Valóban? – Czuczor nagyapa a bal tenyerét unokája szemére tapasztotta: – Soroljad elé akkor, mi mindent láttál a munka asztalon?

Kornél fölidézte a munka asztal – a nagyapja *regál*-nak hívta – látványát, meg is jelent a kép, élesen és hibátlanul, csak kipipálta, amint sorolta, csengő hangon: – 2 winkel, 4 gombolyag spagóca, 1 handdruck, 1 vágómasina, 1 papírsatu, 2 árszerszám, 30 lénia méret szerint, 2 tucat stég, 3 fiókos szekrényke a betvekkal és a spáciumokkal, 7 könyv, több 100 telenyomtatott papíros, 1 okuláré és 2 nagyobbító üveg, 2 kerek papíros dobozka az orvosságaiddal, melyeket ma még nem vettél be, valamint az emlékkönyv, mellette 1 kalamáris, meg 4 penna... és 1 légy! – elhallgatott.

– Honnan tudod te azt, hogy winkel meg lénia meg handdruck?

– Hallottam... meg le is írta nagyapám uram az emlékkönyvben!

Tellett egy darab időbe, mire Czuczor nagyapa ráemlékezett: eszközeinek listáját valóban fölfektette, mielőtt Thüningben ládába csomagolta őket. – Eszerént... te tudsz olvasni?

– Tudok hát! – Kornél maga elé húzta a nyomtatott lapok egyikét, majd lassan, de határozottan, s mi több, híven elolvasta. Czuczor nagyapa föltette okuláróját, kísérte a szemével a becses sorokat.

A' MELTOSÁGOS FEJEDELEM FELSŐ-VADASZI RAKOCZI FERENCZ, KEGYELMES URUNK által: Nemzetünknek s' édes Hazánknek a' Német Nemzet kegyetlen Uralkodása alatt lett, hallatlan meg nyomorittatásárúl, maga Méltóságos Személyének nagyméltatlan fzenvedésérúl.

Az Auftriai Ház erőszakoskodása alól való fél-fzabadulásért fogott Magyar fegyvernek ártatlanságául, az egéfs Kerefztény Világnak eleibe adatott MANIFESTUM KÖZ TUDOMANY TETEL. Mely elsöben Deák, moftan pedig Magyar nyelven, újjonnan közönségefsé tétetett.

A vezérlő fejedelem kiáltványának gyűrött példányát Czuczor nagypapa egy thüningeni sermérésben kapta, hazulról érkezett utazóktól. Készült rá, hogy maga is kinyomtassa.

Hirtelen fölrévedt a múltból. Uram Isten, gondolta, e fiúcska nincsen még négyesztendő, de már hibátlanul olvas! – Valamék pajtásod tanított erre?

– Nem.

– Hát kicsuda?

– Senki... csak úgy rája jöttem.

– Ne fillents!

– Nem fillentek... nézegettem a papirosokat, s eccerre csak tudtam megkülönböztetni a betveket egymástól. Mér raknak néha f-et az s-nek helyébe?

– Csak ahol párbetüként... ahol sz van.

– Jó, de és az Auftria?

– No... ott is sz kéne... kifeledték a zét – Czuczor nagypapa nem tért magához ámulatából, ő már sokad-szorra függesztette szemét a kiáltványra, ám e lapsust sohsem vette észre. Kiemelkedő corrector válhatna Kornélkából, gondolta. Hívta a lányát: – Jer ide gyorsan, Zsuzsánna, ládd, mit tud a kis pulykatojás!

Kornél újból nekilendült: – *A' MELTOSÁGOS FEJED-
DELEM FELSŐ-VADASZI RAKOCZI FERENCZ, KEGYEL-*

MES URUNK... nagyapám uram, mér nem raktak vesszőt az E-re meg az O-ra?

– Milyen vesszőt? – Zsuzsánna közelébb hajolt a papírhoz.

– Kapitális betűre nem szokás, legfőlebb az Á-ra vagy Ö-re – Czuczor nagyapa.

– Mi az, hogy kapitális? – Zsuzsánna.

– Czím betű – mondta Czuczor nagyapa megrovón. Ennyi azért reá ragadhatott volna ily sok év alatt. Zsuzsánna, az apja minden erőfeszítése dacára, írástudatlan maradt. Kornélka szerencsére nem az anyja eszét örökölte.

Kornél unokám elolvasá, miket ide írtam, melyért el is maradt, hogy reá pirítsak, oly annyira csoda számba vehető, hogy megtanula olvasni. Általjában is igen tehetségesen bánik a szavakkal. Vajha prédikátor avagy tudós professor leszen? Ha nem ily zűrzavaros idők járnák, vinném szívesen Enyedre vagy Nagyszombatra, mondanák el róla vélekedésöket a hozzája értők. De nem hogy utazni, a faluból kimocanni is veszélyes. Hírek szerint egy napi járóföldre innet össze csapásra készül a kurucz és a labancz had. Amék megfutamodik, félő, hogy itten nyargal át, s a felbomoló sereg nem ösmer irgalmat.

Éjnek évadján kivirradt. Czuczor nagyapa talpra ugrott, a kertbe rohant. Nézte, a szomszédság is fönn van-e, álmából riadván elfeledte, hogy a mellettük lévő házak immár lakatlanok. Odalenn a völgyben tüzek égtek, a veres fények szinte Varasdig kirajzolták a tájat.

Zsuzsánna is előfutott, vállán a síró kislíúval, karján a napok óta elkészített turbával, benne némi élelem, váltás fehér ruha, gyertyák s más szükséges egyebek.

– Jöjjön már! – kiáltott az apjára. Czuczor nagyapa visszaszaladt a házba, csizmába ugrott, magára kapta a köpönyegét és a kalpagját, fölnyalábolta a saját turbáját meg az emlékkönyvet, vetett azután egy utolsó pillantást a házra, legkedvesebb tárgyaira. Viszontlátom-e őket épségben? Szaladt ki az útra, mely kanyarodott balra-fölfelé a Kopasz-hegyre.

A falubéliek mind arrafelé igyekeztek, vész idején célszerű bébujniok az Óbarlangba. E hasadék a Bikarét letti szikla tömbök mélyébe vezetett, szája akként torlaszolható el egy háromszögletű szikla darabbal, hogy ki errefelé nem ismerős, sohasem gyanítja, mi rejlik alatta. Ősi emberek lakása volt a hegyben nyíló, oldalán fekvő körtét formázó barlang. A kosi gyermekeket e setét odúval riogatják anyáik: – Ha rossz leszel, az Óbarlangba zárunk!

Mire Czuczor nagyapa a lányával és az unokájával odaért, a többiek már berendezkedtek, s alig akartak helyet szorítani nekik. A faluban Czuczorék körül még nem oszlott szét az idegeneknek járó gyanakvás. Zsuzsánnáról – mint valahány özvegyasszonyról – sikamlós pletykákat költöttek, órála pedig rebesgették, az ördöggel cimborál, legfőbb bizonyítéknak bal hüvelykje irdatlan körmét vélték. Pislákkolt odabenn fél tucat gyer-tya s két olajlámpa, fölöttük koromfellegek kavarogtak a barlang rozsdás színezetű boltozatában. Két béres legény a helyére illesztette a háromszögletű sziklát, a csatazaj morajjá csillapult.

– Hol van Wilhelm? – Kornél.

– Nincs itt? Folyton elkőrincál... vessen magára – Zsuzsánna.

Kornélt hamarosan legyűrte az álom. Vakító fényességbe került. Egy vénséges vén embert látott, mind a tíz ujján késpengényi karommal. Fadarabokból karmolt állatfigurákat velük, melyek azután megelevenedvén, ott játszódtak az erdei tisztáson. A Jóistenke bácsi! – gondolta.

Czuczor nagyapa szóba elegyedett Dobruk Gáspárral, a patkoló kováccsal, ki fél lábára sántított, évégből mindennémű katonaság alkalmatlannak ítélte. Ő úgy tudta, nem a kurucz, nem is a labancz dűlja Varasdót, hanem Balassi Farkas szabadcsapatja. Nem ismernek azok sem Istent, sem embert, sarc végett járják e vidéket.

– Akkor tán oda kéne adnunk, amit kérnek! – Czuczor nagyapa.

Dobruk Gáspárnak elkerekedett a szeme: – Bolond kéd, adjuk oda önként, amért esztendők óta verejtékeztünk?

– Így is megkapják.

Egy durranás mintha közelebből hallatszott volna. Zsuzsánna fölzokogott.

– Pszt! – Czuczor nagyapa.

Ott kuksolt Kos maradék lakossága az Óbarlangban, lélegzet visszafojtva, imádkozva, egymáshoz bújva. Legyen hozzánk kegyelmes az Isten, gondolta Czuczor nagyapa. Eközben a falu főutcáján már Balassi Farkas szabadcsapatának előőrse járt kertről kertre, a kutyák

vonyításától kísérve. Kantárszáron vezették a hajtók a lovakat, s kivont karddal vizsgálták át az elnéptelenedett portákat, hinni nem akarván, hogy teremtett lélek sem maradt hátra. A zárat és lakatszerszámokat bárdal verték le, szabad prédát engedélyezett nekik Balassi Farkas. Csakhogy a házakban alig volt érték, szentséggel hajigálták ki az ablakon az ócska cserépedényeket. Itt is, ott is lángcsóvát dobtak a házak nád-tetejére, pattogott a tűz, az istállókban és ólakban bőgtek az állatok, a kikötözött kutyák majd megfujtották magukat, szabadulni igyekezvén. Kornél a barlangba távoli morajként érkező hangokból is fölismerte Burkus – a nagyapja komondora – öblös ugatását.

Zsuzsánna sírdogált. – Ne félj – súgta a fia fülébe hüppögve –, majd csak megsegéll az Úristen!

– Nem félek – dünnyögte Kornél.

A csata zaj fertályóra múltával elholt.

– Talán tovább haladtak – vélte Borzaváry Daróczy Bálint, az uradalmi kasznár.

– Alig hiszem – Czuczor nagyapa –, forralnak valamely hadi cselet.

– Valamelyikőnknek akkor ki kéne mennie, körülnézelődni.

– Később – Czuczor nagyapa.

Egyre több fény gyúlt a barlang öblének homályában. Czuczor nagyapa benyúlt a turbájába, noha tudta, hiába keresgél, nem hozott magával írószerszámot. Behunyta a szemét, s fogalmazgatta magában, hogy mit írna, ha volna nála penna és kalamáris.

1706. április kalendája. Nyakunkon a háború, s még nem tudhatjuk, épségben hagyták-e a házainkat, vagy nem maradt belőlük semmi is. Élésünk három napra vagyon, beosztással tán négyre. Zsuzsánna sír, ri, Kornél azonban meglepő nyugalommal viseli magát, ily módon adván szellemi kapacitásának újabb tanújelét. Ha megérjük, igen büszkék lehetünk rája. Adjon néki a magasságos Isten egyenes életutat és elegendő erőt.

Éjfél tájt Borzaváry Daróczy Bálint két legény kíséretében az Óbarlangból eltávozott, hogy a falut átvizsgálja. Vittek magukkal lámpásokat, ám fölöslegesen, a házak egy része még nagy lánggal égett. Az elszenesedett tetőgerendák átható szaga és dögbűz terjengett mindenfele. Alig maradt lakás épen. A templom tornya leomlott. Két holttetem hevert az úton, idősebb Vízvári Béla meg a felesége, Boriska. A kis présházban rejtelkedhettek, a banditák rájuk bukkantak, s a jelek szerint agyonszurkálták őket. Testük a vérmocskos ruhákban mintha máris fölpuffadt volna.

– Nagy jó uram – az egyik legény –, tán okosabb vón, ha fölkerelkednők, s mennénk innét, amerre a szemünk lát!

– Hallgass!

Hová mehetnők, gondolta, a háború mindenütt utolér.

Czuczorék háza előtt még egy hullára letek, kiben a néhai Wilhelmre ismertek, a legényke végtagjait a törzsétől elválasztották a támadók. Körötte a porban Czuczor nagyapa szétszóródott betűkészlete. Az öntő katlan és a fiókos szekrény darabokra törve. Úgy lát-

szik, Wilhelm a fuzóriát akarta menteni. A banditáknak nem tetszettek a betűk, azt reménylették, pénz vagy aranymívű kincs van a szekrényben. Valamivel távolabb Burkus feküdt – ő a szolga legény segítségére siethetett –, fölhasított oldalán kinyomakodtak a belek.

Midőn ezekről beszámoltak, Czuczor nagyapa szemét elfutotta a könny. Szegény Wilhelm fiú, vélünk eljőve szülőfalujától kilenc napi járóföldre, hogy ily gyászos véget érjen. Békésebb időkben értesíteni kell majd özvegy édes anyját. Czuczor nagyapa elhatározta, küld pénzt is, latolgatta, mennyi legyen az.

Úgy hitték, Kornél az igazak álmát alussza, ám a fiúcska leggyakrabban az értelem mezsgyéjén kóborolva töltötte éjszakáit. A hozzá érkező mondatfoszlányokban a Wilhelm vagy a Burkus név nem szerepelt. Fölfogta Vízvári Béla s a felesége balsorsát, noha a halál fogalmával még nem volt tisztában. Figyelte nem egyszer, amint a gyászmenet a temetőbe tart, bámulta a deszkakoporsókat, érezte a hangulat feketeségét, hallotta emlegetni a szegény megboldogultakat, ám sohasem fogta föl, hogy valóban az illető férfiú vagy asszony teste feküdnék abban a dobozban. Édes atyja halálát többször elmesélte neki az anyja, Kornél látta maga előtt a végzetes zuhanást a lóról, hallotta a fej reccsenését a fatörzsön – ő is gyakran verte a koponyáját kemény tárgyakba. Apját mindig Czuczor nagyapára ütőnek gondolta, az anyja nyakában lógó pici medálkép nyomán.

A férfiak tanakodtak, virradatkor térjen-e haza ki-ki otthonába, vagy abba, ami abból megmaradt.

Borzaváry Daróczy Bálint úgy vélte, korai még, bármikor visszajöhetnek a fegyveresek, az is megeshet, hogy itten felé lesz a csatater, átalvonulnak a kuruczok, a labanczok, netán mind a kettő.

Czuczor nagyapa legyintgetett: – Akkor sem vacoghatunk a hegy gyomrában ítéletnapig... nagy az Isten kegyelme, legyen meg az ő akaratja.

Órákon át folyt a vitatkozás. Czuczor nagyapa kijelentette, ő bizony akkor is lemegyen, ha a többi mind idefenn marad. Hajnalban fölkelte Zsuzsánnát és Kornélt: – Indulás!

Összeszedték mindenüket, ámde a barlang száját eltorlaszoló sziklát nem bírták odébb moccantani, míg egy legény föl nem riadt s reá nem állt, hogy segítsen.

Hűvös szél csipdeste az arcukat, amint ballagtak lefelé. Az első kanyar végéig nem pillanthatták meg a falut, ezen időt Czuczor nagyapa arra szentelte, hogy fölkészítse leányát és unokáját a várható látványra. Ám az minden elképzelésénél szörnyűbbnek bizonyult. Zsuzsánna puffadt vánkossá zokogta az arcát, hiába mondogatta neki az apja, hogy ez már úgysem segít. Kornél némán szemlélte a feldúlt és kiégett házakat, a döglődő állatokat, a magasban köröző keselyűket. Akkor sem sírt, amikor megpillantotta Burkus földi maradványait. Érezte, mindez csupán a kezdete valaminek, noha képtelen volt szavakba önteni azt a valamit. Semmiképp nem akarta elengedni a nagyapja megnyugtató, forró lapátkezét, ment hát vele mindenüvé. Czuczor nagyapa első útja nem a házba vezetett – melyből csupán a konyha és a

pitvar maradt tető alatt –, hanem a kert végibe, a rózsatövekhez. Azokat nem bántották a banditák. Biccentett, levizelte az ágyást. Kornél ámulva szemlélte a nagyapját – most látta először –, mely mind hosszában, mind széltében elérte egy kisebb hurka méretét.

A bútorokat darabokra törték, ruhaneműiket s minden egyébüket elvitték vagy használhatatlanra tiporták.

– Mihez kezdjünk most már? – Zsuzsánna.

Czuczor nagyapa nem válaszolt, odahúzott egy épen maradt zsámolyt a regálhoz, leült, meghegyezte a pennákat. Téntát töltött a kalamárisba, s írni kezdett az emlékkönyvbe.

Gyásznap. Wilhelmet elvesztettük, csakúgy, mint a res mobilis legjavát. Szerszámain oda, még nem volt erőm, hogy fragmentumait számba vegyem a sárban, ahová kiszórák. Életünk is veszélyben van. Nem tehetünk mást, reménykednünk köll a mi Istenünkben. Justus est Domine, et justa sunt judicia tua.

Oldalt pillantott, látta, hogy az unokája ott kuksol a regál alatt, s kurta ónceruzával firkálgat egy szakadt papírosra, miközben bal kezével görcsösen kapaszkodik az ő nadrágja szárába.

– Min munkálkodol, Kornél?

– Én, nagyapám uram, írok.

– Valóban? – Czuczor nagyapa mély nyögést hallatva térdre ereszkedett, hogy szemügyre vegye azt a skartétát. Melyen a girbegurba sorok legnagyobb meglepetésére többé-kevésbé olvasható betűkké álltak össze.

Gyásznap – írta Kornél –, *Burkust elvesztettük, és én el fogom temetni a kertünk végibe, a rózsatövekhő...*

– Oda ne! – horkant föl Czuczor nagyapa.

A kisfiú nem értette. – Tessék?

– Oda ne... temetni olyan földbe köll, amellik nem vizes, majd mi ketten, együtt! – kivezette Kornélt a kertbe. – Mondd csak... honnan tudod te a betű vetést?

– Lenéztem nagyapám uramról.

A kidőlt léckerítésnél egy korhadt faládára letek. Abban helyezték örök nyugalomra Wilhelm porhüvelyét, a fészker mellett, ahová a ház előző tulajdonosa egy kis fenyőfát ültetett. Burkust a bordó terítőbe csavarva földelték el, melyet Zsuzsánna a nagy ebédlőasztalra varrt. A ház előtt találták, megtépve, gyanús, barna foltokkal tarkítva.

Estvére lassan visszaszivárogtak a falu többi lakosai is. A hazatérők portáin föl-fölszakadt a zokogás.

Már megsűrűsödött az éj, amikor dörrenések hallatszottak, s lópaták dobogása.

A nagyapja pokrócostul nyalábolta fel, rohant ki az útra, föl a hegyre. Mögötte Zsuzsánna papucsának éles klaffogása. Másodjára harmad annyian jutottak be az Óbarlangba, főleg a közel lakók. Borzaváry Daróczy Bálint sem érkezett meg. Férfiú Czuczor nagyapán kívül mindösszesen kettő, egy idősebb paraszt ember s a bicebóca Dobruk Gáspár, eszerint ő a rossz lábával is fürgébben szalad másoknál. A nagy kapkodás folytán most eleségen s világítóeszközben szűkölködtek, csupán egy árva lámpás pislogott a barlangban.

– Ha holnapnál tovább kényszeredünk itt rejtezkedni, valamennyien éhen veszünk! – Dobruk Gáspár.

– Míg élünk, remélünk! – Czuczor nagypapa.
– Veszély múltáig közösködjünk, testvériesen.

Számba vették mindazt, amivel rendelkeztek. Csupán Miszlivetsz nyanya meg a lánya zúgolódott, mert ők hat kerek cipót, két kis tömlő vajat, egy sózott sertésárját s több palack bort hoztak magukkal. Czuczor nagypapa rájuk förmedt:

– Lámpásuk nincsen, mégis kapják a közös fényt... ha irigylik tőlünk azt a falás éleést, táguljanak innét, ám ha maradnak, keresztény módjára viseljék sorsukat. Most pedig gondoljunk azokra, akiket elvesztettünk!

E kijelentésre az asszony személyek szinte kórusban sírtak föl. Borzaváry Daróczy Bálint felesége (valószínűbben: özvegye) oly hangosan visított, hogy félniök kellett, kihallatszik. A barlang falába verdeste a fejét, egészen addig, amíg Czuczor nagypapa és Dobruk Gáspár együttes erővel becsavarta egy lópokrócba és megkötözte. Kornél mindezt szinte érdeklődve szemlélte. Még most sem félt, pedig sejtette, ama régi világnak visszavonhatatlanul vége, amikor estvénként a kandallóban pattogó fahasábok melegénél hallgathatta a nagypapa történeteit, jóllakottan, békességben. Sajnálta, hogy nincsen velük papíros, penna, kalamáris, gyakorolhatná frissen szerzett írótudományát.

Nagyapjának is az járt a fejében, mi mindent vethetne az emlékkönyv lapjaira e zűrzavaros napok sommázatául.

Nem értem, mely czéllal méri ránk az Isten e csapásokat, mivel érdemlettük ki, hogy otthonunk és birtokunk az enyészeté lett vala. Mégis, mégis, hinniünk köll az Ő mindenható erejében, mert oly mélyre hullánk, hogy innét az út csakis fölfelé vezethet. Nemo ante mortem beatus.

* * *